

अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्कांची मान्यता) अधिनियम, २००६ व नियम २००८ आणि सुधारित नियम, २०१२ अंतर्गत गाव/अधिवास/वस्ती क्षेत्रे वाढवून गृह निर्माण/वस्तीविस्तार करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
आदिवासी विकास विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: वहका-२०२०/प्र.क्र.१४७/का-१४
मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई-४०००३२
दिनांक:- ०२ फेब्रुवारी, २०२४

- वाचा :-** १) अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वन हक्कांची मान्यता) अधिनियम २००६ व नियम २००८ आणि सुधारित नियम २०१२.
- २) जनजाती कार्य मंत्रालय, भारत सरकार यांचे पत्र, क्र.२३०११/१५/२००८-एस जी दोन, दि.१८.०५.२००९.
- ३) मा.राज्यपाल महोदय यांची अधिसूचना क्र. RB/TC/e-१३०११(४)(२०१४)/ Notification / २३६/२०१७, दि. २३.०२.२०१७.
- ४) मा. राज्यपाल महोदय यांची अधिसूचना क्र. RB/TC/CR-४१४/Notification/ २००/ २०२०, दि.२३.०९.२०२०.
- ५) मा.मुख्य सचिव यांचे अध्यक्षतेखाली गठीत करण्यात आलेल्या राज्यस्तरीय सनियंत्रण समितीच्या दि.२०.०९.२०२३ रोजीचे बैठकीचे इतिवृत्त.

प्रस्तावना :-

अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्क मान्य करणे) अधिनियम, २००६ व नियम, २००८ आणि सुधारित नियम, २०१२ अन्वये अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी यांना कलम ३ (१) नुसार वैयक्तिक व सामूहिक वनहक्क किंवा दोहोंचे धारणाधिकार मिळण्याचे अधिकार प्राप्त झालेले आहेत. यामध्ये अनुसूचित जमाती किंवा इतर पारंपारिक वननिवासी यांना स्वतःच्या उपजीविकेकरिता शेती कसण्यासाठी वनजमिनी धारण करण्याचा व त्यामध्ये राहण्याचा हक्क; निस्तार सारखे हक्क; गावाच्या सीमांतर्गत किंवा सीमेबाहेर पारंपारिकरीत्या गोळा केले जाणारे गौण वनोत्पादन गोळा करणे, त्याचा वापर करणे किंवा त्याची विल्हेवाट लावणे यासाठी स्वामित्व हक्क; पाण्यामधील मत्स्य व अन्य उत्पादने, चराई करणे, पारंपारिक मोसमी साधनसंपत्ती मिळविण्यास हक्कदार असणे; निरंतर वापर करण्यासाठी पारंपारिकरीत्या संरक्षण व संवर्धन करण्यात आलेल्या कोणत्याही सामाजिक वनस्रोताचे संरक्षण, पुनर्निर्माण, संवर्धन, व्यवस्थापन करण्याचे हक्क इ. विविध वनहक्क प्राप्त झाले आहेत.

२. सदर अधिनियमाच्या कलम ३(२) नुसार केंद्र शासनाने विहीत केल्याप्रमाणे शाळा; दवाखाना किंवा रुग्णालय; आंगणवाड्या; रास्त धान्य दुकाने; विद्युत दुरसंदेश वाहक तारा; टाक्या किंवा अन्य गौण जलाशये; पिण्याच्या पाण्याच्या सुविधा व जलवाहिन्या; पाणी किंवा पावसाच्या पाण्यावरील शेतीची संरचना; लहान सिंचन कालवे; अपारंपारिक उर्जा साधने; कौशल्यामध्ये वाढ करणारी किंवा व्यवसाय प्रशिक्षण केंद्रे; रस्ते आणि सामाजिक केंद्रे; या १३ सुविधांकरिता वनजमिनी खुल्या

करण्यात येतात. उपरोक्त १३ सुविधांमध्ये वाचा येथील अ.क्र.३ च्या मा.राज्यपाल महोदय यांच्या दि.२३.०२.२०१७ च्या अधिसूचनेअन्वये गोदामे /वखारी /शीतगृहे/हाट(बाजारपेठा) व दफनभूमी/स्मशानभूमी” या दोन सुविधांचा समावेश केला आहे.

३. आदिवासी समाजाची अन्नसुरक्षा व उपजीविका या दृष्टीने हे अधिकार अतिशय महत्वाचे आहेत. सदर अधिनियम व नियमांची अंमलबजावणी होण्याच्या अनुषंगाने शासनाने वेळोवेळी मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत. सदर अधिनियमाच्या कलम ३(२) मध्ये ज्या सुविधा दिल्या आहेत त्यामध्ये गृहनिर्माण करण्याच्या सुविधेचा समावेश नव्हता. अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी कुटुंबांना रहिवासी क्षेत्र उपलब्ध करून दिल्यास त्यांचे मूळ वस्तीबाहेर स्थलांतर थांबेल आणि आदिवासींच्या जीवनात स्थिरता येईल. तसेच अनुसूचित क्षेत्रातील खेड्यांमध्ये वस्ती क्षेत्राच्या विस्ताराबाबत मोठ्या संख्येने मागण्या उद्भवल्या आहेत. त्यानुषंगाने उपरोक्त सर्व बाबींचा विचार करून मा. राज्यपाल महोदय यांनी, भारतीय संविधानाच्या पाचव्या अनुसूचीच्या परिच्छेद ५ च्या, उप परिच्छेद (१) अन्वये भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद २४४ च्या खंड (१) मध्ये महाराष्ट्र राज्याच्या नमूद अनुसूचित क्षेत्रासाठी जाहीर केलेल्या अधिसूचनेनुसार, अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्कांची मान्यता) अधिनियम, २००६ व नियम २००८ आणि सुधारित नियम, २०१२ अंतर्गत कलम ३ मध्ये सुधारणा केली आहे.

४. वाचा येथील अ.क्र.(४) मधील मा.राज्यपाल महोदयांच्या दि. २३.०९.२०२० च्या अधिसूचनेनुसार अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्क मान्य करणे) अधिनियम, २००६ व नियम, २००८ आणि सुधारित नियम, २०१२ मधील कलम ३ च्या पोट कलम १ मधील (क) नंतर (क-१) समाविष्ट करण्यात आला आहे. तसेच कलम ३ मधील पोट कलम २ मधील बाब (o) नंतर (p) जोडण्यात आला आहे.

मा.मुख्य सचिव यांचे अध्यक्षतेखाली गठीत करण्यात आलेल्या राज्यस्तरीय संनियंत्रण समितीची बैठक दि.२०.०९.२०२३ रोजी संपन्न झाली. सदर बैठकीत “मा.राज्यपाल महोदय यांनी त्यांना मा.संविधानाच्या अनुसूची ५ अनुसार प्राप्त असलेल्या अधिकारांचा वापर करून दि.२३.०९.२०२० च्या अधिसूचनाअन्वये वन जमिनी खुल्या करण्याच्या बाबींमध्ये गावठाण बाबीचा समावेश केलेला आहे. यासंदर्भात मा.राज्यपाल महोदयांनी अधिसूचना काढलेली असल्याने त्यांची अंमलबजावणी करण्याच्या अनुषंगाने पुढील कार्यवाही करण्याचे निर्देश दिले होते.

मा.राज्यपाल महोदय यांनी काढलेली दि.२३.०९.२०२० रोजीची अधिसूचना व राज्यस्तरीय संनियंत्रण समितीच्या बैठकीतील निर्देशाच्या अनुषंगाने अनुसूचित क्षेत्रातील गाव/पाडे/टोले/वस्ती क्षेत्राच्या विस्तारासाठी कार्यपद्धती विहित करणे व त्याच्या अंमलबजावणीच्या सुचना देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधिन होती.

शासन निर्णय-

मा.राज्यपाल महोदयांच्या दि.२३.०९.२०२० च्या अधिसूचनेनुसार अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्क मान्य करणे) अधिनियम, २००६ मधील कलम ३ च्या पोट कलम १ मधील (क) नंतर (क-१) बाब समाविष्ट करण्यात आली आहे. तसेच कलम ३ च्या पोट कलम २ मधील बाब (o) नंतर (p) जोडण्यात आली आहे. सदर बाबी पुढीलप्रमाणे आहे -

(i) in sub-section (1), after clause (k), the following clause shall be inserted, namely :-

“(k-1) right for housing only to the extent for which provision has been made under clause (p) of sub-section (2) of this section;”

(ii) in sub-section (2),-

(a) after the clause (o), as added by the Governor's Notification, No.RB/TC/e-13011 (4) (2014) /Notification/236/2017, dated the 23rd February 2017, the following clause shall be added, namely: –

“(p) provision of housing to the Forest Dwelling Scheduled Tribe families and Other Traditional Forest Dwelling families belonging to the concerned village by extension of village site/ hamlet/ habitation for area.”

(b) after the existing proviso, the following proviso and Explanation shall be added, namely: –

“Provided further that, for the purposes of clause (p), the diversion of land for the purposes of village site/hamlet/ habitation shall be permitted only if, –

(i) the land so diverted from the forest land, is as far as practicable, surrounded or is contiguous to the village site/ hamlet/ habitation of the village;

(ii) the land so diverted only if there is a demand for the purpose from the persons belonging to the Forest Dwelling Scheduled Tribe families and Other Traditional Forest Dwelling families and are ordinarily resident in the same village;

(iii) the land shall be allotted to the persons belonging to the Forest Dwelling Scheduled Tribe families and Other Traditional Forest Dwelling families and ordinarily resident in the same village;

Explanation- For the purposes of clause (p), the expression "village" shall include the 'hamlets' and 'habitations' forming part of the revenue village.

मा.राज्यपाल महोदयांच्या दि.२३०९.२०२० च्या अधिसूचनेनुसार अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्क मान्य करणे) अधिनियम, २००६ मधील कलम ३ च्या पोट कलम १ मधील (k) नंतर (k-१) खालीलप्रमाणे समाविष्ट केला आहे. तसेच, कलम ३ च्या पोटकलम २ मधील बाब (o) नंतर (p) खालीलप्रमाणे समाविष्ट केलेला आहे-

“(k-१)- कलम ३ पोट-कलम (२) च्या खंड (p) मध्ये नमूद केलेल्या तरतुदींच्या मर्यादेपर्यंत गृहनिर्माण हक्क,”

(p) अनुसूचित जमातीच्या आणि इतर पारंपारिक वननिवासी कुटुंबांना ते राहत असलेल्या गावात घराच्या प्रयोजनासाठी गाव/वस्ती/पाडे यांचा विस्तार.

अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्क मान्य करणे) अधिनियम, २००६ मधील कलम ३ (२) मधील परंतूकामध्ये खालील परंतूकाचा व स्पष्टीकरणाचा समावेश करण्यात येत आहे.

उपरोक्त अधिसूचनेमधील बाब (p) मध्ये नमूद तरतुदीकरीता वनजमिन परिवर्तन (Diversion) करण्यासाठी खालील अटींच्या अधिन राहून परवानगी असेल,

- (अ) वनजमिनीमधून परिवर्तन (Diversion) करावयाची जमीन ही व्यवहारिक, गावाच्या/ पाड्याच्या/ वस्तीच्या आजूबाजूची किंवा गावाच्या/पाड्याच्या/वस्तीच्या जागेशी संलग्न असावी.
- (ब) अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वन निवासी कुटुंबातील व त्याच गावात राहणा-या व्यक्तीची मागणी असेल तरच वनजमिन परिवर्तन (Diversion) करण्यात येईल.
- (क) अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वन निवासी कुटुंबातील आणि त्याच गावातील रहिवासी असणा-या व्यक्तीला गृहनिर्माणाकरिता जमिन दिली जाईल.

स्पष्टीकरण- बाब (प) च्या उद्देशाने, "गाव" यामध्ये "पाडे" आणि "वस्ती" समाविष्ट आहेत अशा महसूली गावाचा समावेश असेल.

२. उपरोक्त तरतूदीच्या अनुषंगाने क्षेत्रीय यंत्रणानी प्रचलित नियम व कार्यपद्धतीनुसार कार्यवाही करावी.
३. सदर शासन निर्णयातील मा.राज्यपाल महोदयांच्या अधिसूचनेच्या मराठी अनुवादाच्या अनुषंगाने काही शंका उत्पन्न झाल्यास अथवा विसंगती आढळल्यास मा.राज्यपाल महोदयांच्या उपरोक्त संदर्भ क्र. (४) येथिल दि.२३.०९.२०२० च्या अधिसूचनेतील आशय अंतिम समजण्यात यावा.
४. अधिनियमाच्या कलम ३(२) अन्वये वन जमिन परिवर्तन प्रकरणांसदर्भात विभागीय वन अधिकारी तसेच जिल्हास्तरिय वनहक्क समितीकडून हाताळण्यात येणारी प्रकरणे याचा मासिक अहवाल राज्यस्तरीय नोडल अधिकारी तथा आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे यांना उपलब्ध करून देण्यात यावा. नोडल अधिकारी तथा आयुक्त यांनी उपरोक्त अहवाल नोडल विभाग म्हणून आदिवासी विकास विभागास दरमहा सादर करावा.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२४०२०२१७३११४५३२४ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(सतिश कोवे)

कार्यासन अधिकारी, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) मा.राज्यपाल, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव
- २) मा. सभापती, महाराष्ट्र विधानपरिषद, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.
- ३) मा.अध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.
- ४) मा.विरोधी पक्षनेता, विधानपरिषद/विधानसभा, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.
- ५) मा.उपसभापती, महाराष्ट्र विधानपरिषद, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.
- ६) मा.मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ७) मा.उपमुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ८) मा. मंत्री , आदिवासी विकास, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई यांचे खाजगी सचिव.

- ९) मा. मंत्री (सर्व) महाराष्ट्र राज्य यांचे खाजगी सचिव
- १०) मा. संसद सदस्य (सर्व)
- ११) मा. विधिमंडळ सदस्य (सर्व)
- १२) मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई
- १३) अपर मुख्य सचिव (महसूल) महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- १४) अपर मुख्य सचिव, गृहनिर्माण विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- १५) अपर मुख्य सचिव (ग्राम विकास) ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १६) प्रधान सचिव (वने), महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १७) सचिव, आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १८) आयुक्त, आदिवासी विकास, महाराष्ट्र राज्य, नाशिक
- १९) आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-१
- २०) संचालक, राज्य व्यवस्थापन कक्ष, ग्रामीण गृहनिर्माण, मुंबई
- २१) मुख्य वन संरक्षक (वन बल प्रमुख) महाराष्ट्र राज्य, नागपूर.
- २२) सर्व विभागीय आयुक्त
- २३) सर्व जिल्हाधिकारी
- २४) अपर आयुक्त, आदिवासी विकास , ठाणे, नाशिक, नागपूर, अमरावती
- २५) सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद.
- २६) सर्व विभागीय वन अधिकारी
- २७) सर्व उपविभागीय अधिकारी
- २८) सर्व प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प.
- २९) सर्व वनक्षेत्रपाल
- ३०) सर्व उप सचिव/अवर सचिव/कक्ष अधिकारी,आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई- ३२
- ३१) निवड नस्ती.(का.१४) आदिवासी विकास विभाग,मंत्रालय,मुंबई-३२